

Faragó Emese:

A lélek metamorfózisa.

Kísérlet az ókori filozófia életgyakorlatként való értelmezésére¹

Pierre Hadot: *A lélek iskolája-lelki gyakorlatok és ókori filozófia*

Pierre Hadot tudományos tevékenységét az ókori művek fordítása és szövegkiadása fémjelzi. Az ő munkájának köszönhetően olvashatóak francia nyelven a keresztény újplatonikus Marius Victorius teológiai művei, és Plótinosz meghatározó fontosságú értekezései. Filozófiai munkássága előtt már történészként is az antikvitás újfajta értelmezésének lehetőségével foglalkozott. *A lélek iskolája – lelki gyakorlatok és ókori filozófia* című könyvét először 1981-ben adta ki.

A tanulmánygyűjtemény a szerző gondolkodásának és érdeklődési körének széles skálájába enged betekintést. A könyv hét fő fejezetre (Lelki gyakorlatok, Szókratész, Marcus Aurelius, Megtérés, Negatív teológia, Az antik filozófia tanulása, Az Én és a világ) tagolódik, melyek mind integránsan kapcsolódnak a kötet által bemutatni kívánt koncepcióhoz.

Hadot behatóan elemzi a klasszikus filozófiai iskolák, a platonizmus, az arisztotelianizmus, a cinizmus, az epikureizmus, a sztoicizmus és a szkepticizmus alapvető gondolatait. Meglátása szerint ezen iskolák filozófiáról alkotott koncepciója alapvető módon eltér attól, ahogy a diszciplína napjainkban értelmezi önmagát. Az antik gondolkodók a filozófia feladatát ugyanis nem az absztrakt problémák megoldásában, vagy a módszeres gondolkodás kidolgozásában látták; a filozófiát sokkal inkább az igazsághoz vezető útnak tartották.

Az elmélet egyes elemei már a modern filozófusoknál is megtalálhatóak – gondoljunk csak Kantra, aki szerint a görög gondolkodók sokkal jobban megközelítették a filozófus eszméjét, mint modernkori társaik; Hegelre, aki sajnálatát fejezi ki afelett, hogy a filozófiát nem gyakorolják többé privát művészetként, mint a görögöknél; vagy Heideggerre, aki a létezés görög értelméhez való visszatérésre szólít fel. Koncepciójának újdonsága ugyanakkor abban áll, hogy Hadot a kereszténységben látja azt a hajtóerőt, ami a filozófia hanyatlásához vezet.²

A lelki gyakorlatok és a filozófia kapcsolatának kutatása sem új keletű. Hadot álláspontja abban hoz újdonságot, hogy a lelki gyakorlatokat nem pusztán dialekt-

1 Pierre Hadot: *A lélek iskolája – lelki gyakorlatok és ókori filozófia*, fordította Cseke Ákos, Budapest, Kairosz Kiadó, 2010.

2 Benjamin Balint: What is ancient philosophy? In: *First Things*, New York, The Institute on Religion and Public Life, December 2002.

Faragó Emese: *A lélek metamorfózisa.*

Kísérlet az ókori filozófia életgyakorlatként való értelmezésére

Különbség, XII. évf. / 1. szám | 2012 május, 199-203.o.

tikus módszernek, hanem az egyetlen helyes életmódnak és magatartásformának tekinti. Az Hadot által leírt lelkigyakorlat ugyanis erkölcsi, intellektuális és gondolati dimenzióval egyaránt rendelkezik. A lelkigyakorlatok célja a szenvedélyek kordában tartása és a helyes életvitel kialakítása. A filozófia mint „meditáció” tehát nemcsak a gondolkodást, hanem a személyiség egészét érinti.

Hadot a lelkigyakorlat fogalmát Szókratész, Marcus Aurelius és Michelet gondolatainak és műveinek elemzésén keresztül fejti ki. Szókratészt, a bölcsességben magát folyamatosan gyakorló filozófus ősképeként, míg Marcus Aureliust rendszeresen írásos lelkigyakorlatokat végző filozófus császárként mutatja be, akinek épp a lelkigyakorlatokon keresztül sikerül eljutni a végső bölcsességhez, és megtalálni lelki békéjét. Michelet velük szemben egy modern francia gondolkodó, akinek kitüntetett pozíciója Hadot szemszögéből abban áll, hogy Marcus Aurelius követőjeként egész életében azon fáradozott, hogy megvalósítsa a saját lelke és az objektív valóság között fennálló egyensúlyt, azaz végrehajtsa az általa *harmonizációnak* nevezett folyamatot.

Hadot meglátása szerint nincs még egy előítélet, amely olyan mélyen meggyökerezett volna a modern történészek gondolkodásában, mint az a gondolat, hogy az antik filozófia az egyén visszahúzódása önmagába. Ezt a felfogást azonban két okból is helytelennek tartja. Először is azért, mert antik filozófiát közösségben gyakorolják, amelynek tagjai együtt kutatnak, kölcsönösen segítik, és szellemileg-lelkileg támogatják egymást. Másrésről a közösség tagjai sosem hagynak fel azzal, hogy a várost és polgártársaikat szolgálják. A filozófiára alapozott élet minden esetben a közösség iránt érzett elkötelezettséget vonja maga után.

Hadotnak napjaink filozófiai élete szempontjából is releváns tétele szerint tévedés azt gondolni, hogy a filozófia a hellenizmus korában gyökeres átalakuláson ment át. A közkeletű elképzeléssel szemben a hellenisztikus filozófia nem azért jött létre, hogy a politikailag elvesztett szabadságot a belső szabadsággal kompenzálja. Ebből ugyanis az következne, hogy az életformaként felfogott filozófia független a társadalmi és politikai környezettől, amely nyilvánvalóan védhetetlen álláspont. Hadot szerint egy-egy filozófiai iskola olyan életmódot és életszabályokat ír elő követői számára, amelyek befolyásolják életét és személyiségét egyaránt. Az életmód lényegi összetevői a lelkigyakorlatok, azaz az én megváltoztatásának és átalakításának különböző technikái. A választott életmódot az iskola követői a meditáció, az önmagukkal való beszélgetés, a lelkiismeret-vizsgálat, a képzeletgyakorlatok, illetve az önuralom segítségével valósítják meg.

Az ókori lelkigyakorlatok rendkívül sokfélék. Egyesek a helyes erkölcsi életre (Plutarkhosz), mások a szellemi koncentrációra helyezik a hangsúlyt, és a koz-

mosz és a természet tanulmányozása felé irányítják a lelket (platonikus hagyomány), ritkábban a személyiség átformalásával (Plótinosz) érnek véget. A gyakorlatok érzelmi és fogalmi tónusa a különböző iskolákban más és más. Az életerő mobilizálása és a végtet hatalmába való beletörődés a sztoikusoknál, a feszültség csökkentése és az elszakadás az epikureusoknál, illetve mentális koncentráció és az érzéki világtól való eltávolodás a platonikusoknál. A látszólagos különbségek ellenére azonban ezek az iskolák céljait és eszközeit tekintve alapvetően azonosak, amennyiben céljuk az önkiteljesítés és erkölcsi jobbá válás, eszközeik pedig a meggyőzés és a mentális koncentráció. A lelkigyakorlatok célja az önnevelés (*paideia*), amely megtanít bennünket arra, hogy kritikusan viszonyuljunk az emberek hétköznapi létmódjához, és az értelemnek megfelelő életet éljünk (50.). A filozófia Hadot értelmezése szerint tehát életművészet, magatartás, és gyakorlat, amely hozzájárul ahhoz, hogy az ember önmagára eszmélve helyes képet alkosson a világról.

Az antik és a modern filozófia közötti legnagyobb különbség Hadot szerint abban áll, hogy az antik filozófia életformát javasol az embernek, a modern filozófia ezzel szemben egy szakembereknek fenntartott szaknyelvi konstrukció. Hogy az ókori filozófia lelkigyakorlatként és életmódként való felfogása igen távol áll a filozófiáról való kortárs gondolkodástól, azt Hadot két alapvető okra vezeti vissza (346.). Az egyik az a késztetés, hogy a filozófus megelégedjen a saját maga által létrehozott fogalmi építménnyel, anélkül, hogy saját életét kérdésessé tenné. A másik a kereszténység hatása, amely a filozófiai diskurzust élesen elválasztja a lelkigyakorlatoktól, és a filozófiát, mint a teológia segédtudományát a háttérbe helyezi. A koncepció szerint alapvetően a kereszténység tehető felelőssé az antik filozófiai életmód hanyatlásáért. Ennek a folyamatnak végleges megszilárdítója az egyetemi intézményrendszer, amely rögzíti a filozófiai diskurzus elsődlegességét a filozófia gyakorlatával szemben. A filozófia mint életmód és lelkigyakorlat elmélete a XVIII. század végén merül végleg feledésbe, amikor is Wolffal, Kanttal, Schellinggel és Hegellel a filozófia bevonul az egyetemre, és elválaszthatatlanul hozzá kapcsolódik az elmélethez – a gyakorlat kárára. Ennek következtében a modern, egyetemi filozófia megszűnik életmód lenni, és pusztá filozófiai beszédmóddá válik.

A lélek iskolája című kötet erőssége elsősorban magával ragadó stílusában, érdekes témaválasztásában és interdiszciplináris sokoldalúságában rejlik. Hadot ugyanis az antik történelem, valamint a főbb pszichológiai és vallási irányzatok avatott ismerőjeként nyilatkozik az antik filozófia közkeletű felfogásával szembehehelyezkedő és széleskörű, új perspektívát nyitó értelmezési lehetőségéről. Az általa javasolt módszer segit közelebb kerülnünk az antik és kora római kori művek

szerzőihez, megteremti annak lehetőségét, hogy a gondolataikon való „meditálás” során személyes diskurzusba kerüljünk velük, ami igen hasznos és termékeny tudományos eredményekhez vezethet. A vizsgálódásoknak Hadot-nál egzisztenciális tétje van: saját magunk újrafelfedezése és újramegismerése, ami veszélyes, ám egyben kimeríthetetlen lehetőségeket tartalmazó, élethosszig tartó folyamat. A lelkigyakorlatok előfeltétele ugyanis az állandó kérdés, megkérdőjelezés, az új perspektívák után való szüntelen kutatás. Így találkozik a filozófia eredendő nyitottsága, a kérdezni tudás, megszilárdult véleményeink kockára tételének képessége a folytonos megtérésként felfogott vallásos hittal és a lelkigyakorlattal, melyben a transzcendenssel való kapcsolatát újra meg újra megújítja a hívő ember.

A lélek iskolája című műben felvázolt meditációs technikák egy mélyebb és személyesebb jellegű tudás megszerzésének lehetőségét kínálják az egyetemi filozófia által nyújtott tisztán elméleti jellegű tudás helyett, ami egyben magában rejtje a közvetlen lelki-szellemi fejlődés lehetőségét, a filozófia professzorok saját értelmezéseinek keresztül történő közvetett ismeretszerzési mód helyett. Ezáltal pedig az értelmezési lehetőségek sokkal szélesebb skáláját teremtheti meg, valamint az eredeti és egyéni gondolkodásmód elterjedését segítheti elő. A módszer legnagyobb hátránya azonban épp ezért az egyén korlátoltságában és lehatároltságában keresendő, amely kérdésessé teszi, hogy képes-e minden, a szövegben rejlő implicit tartalmat és lehetőséget felismerni és kiaknázni. Hadot erre persze talán azt válaszolná, hogy ez nem is cél, elegendő, hogy az egyén személyes kapcsolatba kerül az ókori – vagy általában a filozófiai – szövegekkel, és tanulságaikat megpróbálja beépíteni a saját életébe, épp úgy, ahogyan ókori elődei tették.

A Hadot által javasolt meditációs technika azonban további nehézségeket is rejt magában, amennyiben a lelkigyakorlat magányosan, legfeljebb jobbra válni akaró személy társaságában végezhető, és a segítségével megszerzett ismeret – a módszer tiszteletben tartása mellett – nem átadható, közkinccsé nem tehető, hiszen a lelkigyakorlat során megszerzett felfedezés a többiek számára csak filozófiai elmélet formájában volna közölhető. Az utat tehát mindenkinek saját magának kell bejárnia. Ám ha igaza van Hadot-nak, és a filozófia mint lelkigyakorlat a lélek metamorfózisához vezet, fontosabb eredményekre juthatunk, mintha egy újabb elméletet alkotnánk. Az ókoriak számára a filozófia mint életmód ugyanis erkölcsi következményekkel járt, az egyén erkölcsi megjobbításával, és ezen keresztül a társas kapcsolatok emberibbé tételével. Nem kétséges, hogy ez ma is üdvözlendő eredmény lenne.

A könyv hatalmas előnye, hogy a filozófia életgyakorlatként való meghatározásakor közelebb hozza a tudományt az olvasóközönséghez, akik az akadé-

miai diskurzusban szaknyelven kifejtett szövegek iránt nem, az életvitelszerűen alkalmazható lelki gyakorlatok iránt viszont talán egyre nagyobb mértékben érdeklődnek. A Kairosz Kiadó *Hit és Tudomány* sorozatában megjelent tanulmánykötet struktúrájára kiválóan átlátható, a könyv a különböző témákat feldolgozó tanulmányok összefűzése mellett is egységes képet mutat, olvasása során egy jól felépített koncepciót tár az olvasó elé, mely szerint a filozófia életgyakorlatként való alkalmazása az igazság megismerésének és a teljes emberi élet elérésének kitüntetett útját képezi.